

2.3. LEGITÁS – A TERMÉSZET TÖRVÉNYEI

Valahányszor kiadom a kezemből egy-egy ilyen kis (elméleti) írást, mindig kedvem volna valamiféle szöveget mellékelni hozzá, hogy világos legyen, mit kell érteni ezen vagy azon a terminuson. A deduktív rendszereket mindig definíciók vezetik be. Amivel én magam próbálkozom, az persze nem deduktív rendszer, de mindenesetre kísérlet a „dezantropomorfizált” reflexióra: egy kulturális (például nyelvi) torzítás nélküli világkép megalkotására. Ezért hasznosnak vélem néhány sűrűbben használt kulcsszó értelmét legalább utólag megmagyarázni.

Számtalanszor leírtam például: „ok”, „okozat”, „természeti törvény”, holott tudom, hogy a világban (a partikularitás világában) semmi ilyesmi nincsen; mindezek csak afféle „dologiasított” absztrakciók – a világfolyamat megannyi relációja úgy, ahogy gondolkodásunkban megjelenik. Nem mondható tehát, hogy a valóságban semmi sem felel meg ezeknek a terminusoknak. De nem fednek semmi valóságosan létezőt, semmi konkrétumot, hanem csak a konkrét létezőknek (mint folyamatoknak) működési elveit, szabályait. Ok, okozat, törvény: gondolkodásunk kategóriái. Ahhoz, hogy megértsük, mi felel meg nekik a gondolkodáson kívül (a való világban), előbb a valóság nyelvére kell őket fordítani.

Elmondtam, bőbeszédűen kifejtettem már, hogy elképzelésem szerint a valóság nem más, mint a világtér időben változó struktúrája. „Tér van, és ennek szerkezete van, és ez a szerkezet időben változik, magamagából összegeződik.”* Rögeszmém szerint ez a világ.

A strukturált világtérnek vannak viszonylag állandó formációi, az egységes világfolyamatnak viszonylag autonóm részfolyama-

* Tér és világ. *Helikon*, 1990. 20.

tai* – ez minden egyes személy és a tudomány egybevágó tapasztalata. Bármit tapasztalunk mi a világban a sugárzásoktól a tömegig, az elemi részecskéktől a galaktikus rendszerekig, az ásványoktól az élőlényekig, s amit ezek az élőlények mesterségesen előállítanak (úgy értem, az ember) – az mind a világtér energetikailag kiegyensúlyozott, viszonylag autonóm formációja, mind „konkrét dolog”, amelyet a világfolyamat belső szükségszerűsége hívott elő.

A konkrét dolgokban idő működik, azok tehát éppúgy folyamatok, akárcsak a világegész. Folyamatról épp akkor beszélünk, amikor idő működik valamely struktúrában, amikor az a struktúra belső szükségszerűsége folytán saját előzményeiből újra meg újra összefoglalja, állandóan újjáteremti, mondhatni szummálja magamagát. Ezek a részfolyamatok szintén szummálódás útján épülnek bele, „integrálódnak” valamely tágabb egész, végső soron a világegész folyamatába.

Hiába tudjuk most már, hogy a rész nem a másik résszel, hanem az *egésszel* van valódi relációban, a világfolyamat szummálódása gyakorlatilag mégis a részfolyamatok (az autonóm struktúrák) kölcsönhatása útján megy végbe. „Egyik részfolyamat kölcsönhatásba lép egy másik részfolyamattal, s ettől mindkét folyamat megváltozik, vagy egészen új struktúra alakul ki.” Ez a kölcsönhatás sematikus leírása, mondhatni a váza. (A való világban persze nagyon ritkán fordul elő ilyen modellértékű kettős kölcsönhatás; ott rendszerint igen sok folyamat áll egymással igen sokrétű állandó kölcsönhatásban, úgyhogy szövedékük többnyire felfejthetetlen.)

Nos, „ok”, „okozat” fogalmaink a kölcsönhatás eseményéhez kapcsolódnak – abból absztrahálódtak. Mindaz, ami a fejünkben kauzalitásként jelenik meg, a valóságban részfolyamatok kölcsönhatása.

Sok évvel ezelőtt megpróbáltam lejegyezni magamnak, mit is jelentenek ezek a terminusok a valóság nyelvén. Ilyen szófejtésekre talállok:

„Ok = két folyamat kölcsönhatása a következmények felől nézve.

Okozat = kölcsönhatás során beállt változás valamely folyamatban.”

* Viszonylag zárt alrendszereknek is hívhatjuk őket.

A kölcsönhatás feltétele az *egyidejűség*. Éppen ezért:

„Ok = az a folyamat, amely (a kölcsönhatás feltételei között) valamely más egyidejű folyamatba belejátszik, abban változást, módosulást hoz létre.

Okozat = valamely folyamat módosulása egy vagy több egyidejű folyamat belejátszása folytán.

Persze, beszélünk belső okról is. Ez éppen a folyamat immanens szummálódása.”

Látható: igenis jelentenek valamit a valóság nyelvén ezek a szavak, annak ellenére, hogy nem konkrét dolgokat, hanem csak kölcsönhatásaik alapelvét, mechanizmusát jelentik – szóval annak ellenére, hogy merő absztrakciók.

Namármost, hogy milyen „okok” milyen struktúrákban milyen „okozatokat” hoznak létre, azt természeti törvények határozzák meg.

Ami a fejünkben törvény, az a valóságban „törvényszerű”. Törvényszerűről akkor beszélünk, amikor a folyamatok kölcsönhatásában (vagy azok belső szummálódásában) közös vonásokat, ismétlődéseket tapasztalunk. Itt tehát az „ismétlődés” a kulcsszó. De hát hogyan fordulhat elő ilyesmi? Hiszen a való világban minden éppoly egyszeri és egyedi (partikuláris), akár egy ember; abban soha semmi sem ismétlődik meg; ami egyszer megtörtént, azt végképp elnyelte a múlt.* Hogyan beszélhetünk mégis ismétlődésről, mit értünk ezen?

Az ismétlődésnek a valóság dezantropomorfizált nyelvén *hasonlóság* a neve. Egészen nyilvánvaló, hogy a világfolyamatban seregestől jönnek létre szükségszerű struktúrák (a világtér természetéből fakadó, viszonylag stabil, autonóm formációk), amelyeknek szembeötlő közös jegyeik vannak. Egyik vasatom nem azonos a másik vasatommal, egyik dagály a másik dagállal, de szerkezetük, lefolyásuk szembeötlően hasonló. Ezt a jelenséget mi fogalmilag ismétlődésnek fordítjuk. Azonkívül valamely folyamat bizonyos fázisaiban is mutatkozhatnak közös jegyek. Fogalmilag ezt is ismétlődésnek fordítjuk. Az ismétlődés struktúrák és folyamatok közös jegyeinek (hasonlóságának) gyűjtőfogalma.

* Mindez az „idő” egyirányúságából következik.

Mármost: hasonló struktúráknak a kölcsönhatásai is hasonlóak. Hasonló struktúrák kölcsönhatásainak szükségszerű hasonlóságából jött létre a törvény fogalma.

Törvényszerűek tehát azok a közös vonások, amelyeket egymáshoz hasonló struktúrák kölcsönhatásai során tapasztalunk. A természeti törvény: hasonló struktúrák kölcsönhatásának szükségszerű hasonlósága – ennek gondolati absztrakciója.

Tudjuk tehát, hogy miképpen jön létre a fejünkben a törvény fogalma. (A kauzális relációk ismétlődésének, hasonlóságának tapasztalatából.) Kérdés most már, hogy mi felel meg a való világban maguknak ezeknek a hasonlóságoknak, mi az objektív szubsztrátumuk.

Emlékeztetőül: a világfolyamat által generált (azon belül szükségképp kialakult) részfolyamatok egymással állandó, sokrétű kölcsönhatásban állnak, s ezáltal ismét világfolyamattá integrálódnak. Visszaintegrálódnak azzá, amiből eleve kialakultak, amiből soha ki sem szakadtak. Az egész és a rész viszonyával van itt dolgunk – az időfaktor közbejöttével.

A világstruktúra örökös változása a részstruktúrák kölcsönhatásaiból adódik össze. Hogy milyen változás mehet végbe egy struktúrában, azt maga a struktúra szabja meg. Nem jöhet létre bármiből bármi. Maga a struktúra határozza meg, milyen kölcsönhatásban vehet részt, és egyáltalán mivé lehet. Eszerint valamely struktúra időbeli szummálódásának szigorú SZABÁLYAI vannak. Magából a struktúra természetéből fakadó szabályai. Ezért a részfolyamatok kölcsönhatása is bizonyos szabályok szerint megy végbe – ezek éppen a világfolyamat szummálódásának szabályai.

Nos, a folyamatok szummálódásának, a részfolyamatok kölcsönhatásának (világfolyamattá való integrálódásának) szabályait nevezzük mi törvényeknek. Ezek gondolati absztrakcióit. Íme „törvény” fogalmunk valóságbeli szubsztrátuma.

Azt mondtuk: ha a világ egységes folyamat, abban semmi sem lehet véletlen, ott minden szükségszerű. Ami szükségszerű, az eszerint törvényszerű is. Ha a kauzalitást formának tekintjük, a legitás benne a tartalom. Természeti törvények bonyolult együtthatása határoz meg minden eseményt a világban.

A természeti törvény tehát azt mondja meg, milyen szabályok szerint integrálódnak a részfolyamatok világfolyamattá. Egyáltalán milyen szabályok szerint szummálódnak a folyamatok. A természeti törvény végső soron a világfolyamat természetét, belső szükségszerűségét írja le.

A világfolyamat szubsztanciája a strukturált világtér. Ebben működik az idő. A világfolyamat (maga a világ) éppen a világtér időbelisége. A természeti törvény ezért végeredményben azt mondja meg, hogy milyen szabályok szerint működik az idő a térben.

Nincs másfajta törvény, csak természeti. Minden más törvény, az élet, a társadalom, az agyműködés stb. törvényei: ugyanezek a természeti törvények úgy, ahogyan bonyolult *együtthatásuk* az organikus, funkcionális struktúrákban érvényesül. A természeti törvények azért általánosak, egyetemesek és kötelezőek, mert a világtér természetéből fakadnak.

Ezek azok a szabályok, amelyek szerint a múlt összegeződik.

Ezek egyúttal a komplex struktúrák felépülésének és lebomlásának szabályai.

A világtér szummálódásának szabályai.

A világstruktúrát szummáló idő szabályai.

A tér–idő komplexum működésének szabályai.

A világfolyamat szabályai ezek tulajdonképpen.

*

Hát ily módon próbálgatom én a valóság nyelvére fordítani hagyományos, „dologiasított”, nagyon-nagyon emberi fogalmain-

kat. Eközben néha olyan terminusokra is rábukkanok, amelyeket sehogy sem tudok a valóság nyelvére fordítani. „Előre”, „világ-személy”, „szabadság”, „véletlen” – mit tudom én. Ezek a valóság nyelvén, úgy látszik, semmit sem jelentenek.